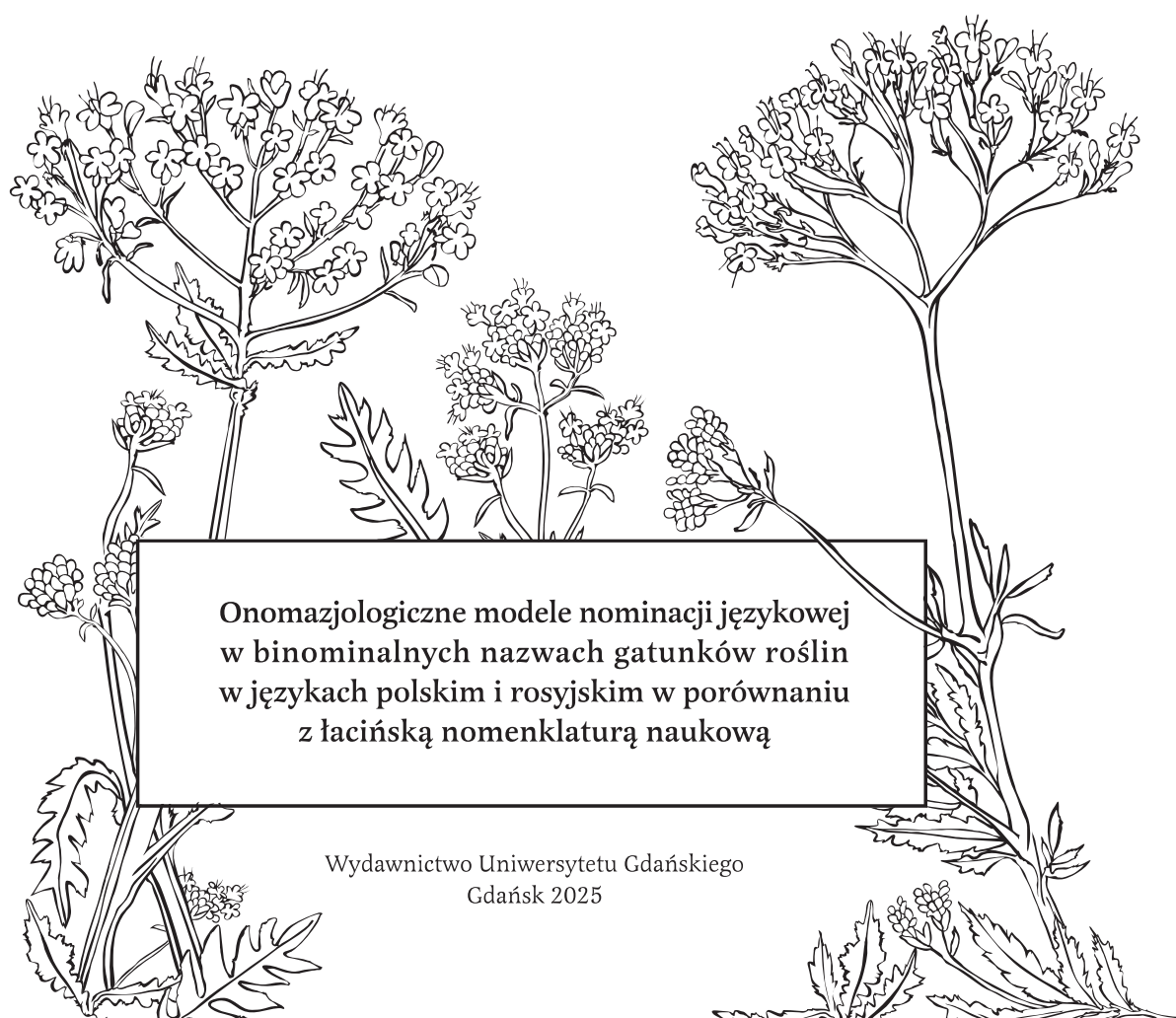

**Nazewnictwo
roślin
leczniczych**

Wanda Stec

Nazewnictwo roślin leczniczych

Onomazjologiczne modele nominacji językowej
w binominalnych nazwach gatunków roślin
w językach polskim i rosyjskim w porównaniu
z łacińską nomenklaturą naukową

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2025

Recenzent
prof. dr hab. Leonarda Dacewicz

Redaktor Wydawnictwa
Anna Roman

Proofreading
David Malcolm

Projekt okładki i stron tytułowych
Kaja Mucha-Król

Na okładce kozłek lekarski (rys. Kaja Mucha-Król)

Skład i łamanie
Maksymilian Biniakiewicz

Opracowanie indeksów
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Prorektora ds. Badań Naukowych Uniwersytetu
Gdańskiego w ramach Programu Humanistyki Gdańskiej oraz Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-645-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

*Mojej wnuczce Annie Ferguson,
by pokochała świat roślin i uczyła się języków*

SPIS TREŚCI

WSTĘP	15
Teoretyczne podstawy przeprowadzonego badania	15
Obiekt i przedmiot badań	16
Charakterystyka i źródła materiału badawczego	18
Baza materiałowa	19
Gatunki roślin nieuwzględnione w badaniach	20
Gatunki roślin uwzględnione w badaniach	21
Zakres badań i zastosowane metody badawcze	23
Metody i podejścia badawcze	24
Interdyscyplinarny charakter badań	26
Cel i układ pracy	26
Struktura pracy	27
Stawiane tezy	28
Aktualność tematu i uzasadnienie potrzeby badań	30
ROZDZIAŁ 1	
NAZEWNICTWO ROŚLIN LECZNICZYCH W JĘZYKACH POLSKIM I ROSYJSKIM NA TLE ŁACIŃSKIEJ NOMENKLATURY NAUKOWEJ	33
1.1. Badania nazewnictwa roślinnego i wykorzystywane w nich materiały źródłowe	33
1.1.1. Nazwy roślin a opracowania językoznawcze	35
1.1.2. Nazwy roślin a opracowania z zakresu literatury i kultury	41
1.1.3. Nazwy roślin a pozycje specjalistyczne (botaniczne, farmaceutyczne, rolnicze, medyczne i in.)	43
1.1.4. Nazwy roślin a opracowania leksykograficzne	46
1.1.5. Badania dawnych nazw roślin	48
1.2. Rośliny lecznicze a ich nazwy – bogactwo i różnorodność nominacji językowej	50
1.2.1. Rośliny lecznicze w życiu ludzi – podstawowe dane i wyjaśnienie pojęć	51
1.2.2. Znaczenie zielarstwa i ziołolecznictwa na przestrzeni czasu	53
1.2.3. Typy nazw gatunków roślin leczniczych	55

1.2.3.1. Łacińskie nazwy naukowe – międzynarodowa nomenklatura botaniczna	58
1.2.3.2. Nazwy wernakularne – polskie i rosyjskie	63
1.2.3.2.1. Binominalne nazwy nomenklaturowe gatunków	64
1.2.3.2.2. Nazwy ludowe oraz pozostałe nazwy botaniczne (ogólnopolskie, ogólnorosyjskie)	66
1.2.3.2.2.1. Uwagi dotyczące użycia nazw wernakularnych w różnych sferach i rejestrach komunikacji	69
1.2.3.2.3. Uwagi do historii wernakularnego nazewnictwa botanicznego	70
1.2.3.2.3.1. Problemy z identyfikacją roślin	72
1.2.3.3. Charakterystyka ogólnogramatyczna binominalnych nazw gatunków (łacińskich i wernakularnych)	73
1.3. Nominacja językowa roślin leczniczych – zagadnienia teoretyczne i założenia metodologiczne	77
1.3.1. Pojęcie i znaczenie motywacji semantycznej w nominacji językowej roślin	79
1.3.2. Pojęcie „wewnętrzna forma wyrazu” w nominacji językowej roślin	83
1.3.2.1. Uwagi o derywatach onomazjologicznych i metaforach w nazewnictwie roślin leczniczych	85
1.3.2.2. Pojęcie onomazjologicznego modelu nominacji językowej w odniesieniu do binominalnego nazewnictwa botanicznego	86
 ROZDZIAŁ 2	
ONOMAZJOLOGICZNE MODELE NOMINACJI JĘZYKOWEJ	
POLSKICH I ROSYJSKICH BINOMINALNYCH NAZW	
ROŚLIN LECZNICZYCH W PORÓWNANIU Z ŁACIŃSKIMI	
NAZWAMI NAUKOWYMI	87
Wprowadzenie	87
2.1. Model onomazjologiczny: CECHY MORFOLOGICZNE ROŚLIN	96
R. Nazwy rodzajowe	98
R.2.1.1. Cechy odbierane za pomocą zmysłu wzroku, w tym podobieństwo do wyglądu innych roślin, zwierząt lub przedmiotów	98
R.2.1.1.1. Pokrój rośliny, kształt i/lub pokrycie łodygi/pędu	98
R.2.1.1.2. Podobieństwo kształtu łodygi/pędu do przedmiotów, innych roślin, zwierząt lub ich organów	100
R.2.1.1.3. Budowa oraz barwa liści	103
R.2.1.1.3.1. Nazwy metaforyczne wskazujące na podobieństwo liści rośliny do liści innych roślin, do zwierząt (lub ich części ciała), do przedmiotów	109
R.2.1.1.4. Budowa oraz barwa kwiatów i kwiatostanów, a także nazwy metaforyczne wskazujące na podobieństwo	114
R.2.1.1.4.1. Nazwy kontaminowane łączące motywacje wzajemnie od siebie zależne lub wpływające na siebie	125
R.2.1.1.5. Budowa i barwa owoców oraz nasion, także podobieństwo	126
R.2.1.1.6. Budowa oraz barwa korzeni i kłączy, także podobieństwo	131
R.2.1.2. Cechy odbierane za pomocą zmysłu smaku, w tym podobieństwo do smaku innych roślin	132

R.2.1.2.1. Smak gorzki i mieszany (z dodatkiem gorzkiego)	132
R.2.1.2.2. Smak kwaśny	135
R.2.1.2.3. Smak słodki	137
R.2.1.3. Cechy odbierane za pomocą zmysłu węchu, w tym podobieństwo do zapachu wydzielanego przez inne rośliny lub zwierzęta	137
R.2.1.3.1. Zapach odbierany jako przyjemny	137
R.2.1.3.2. Zapach odbierany jako nieprzyjemny.	142
R.2.1.4. Cechy odbierane za pomocą zmysłu dotyku, w tym podobieństwo do wrażeń dotykowych wywoływanych przez inne rośliny, zwierzęta lub przedmioty.	144
R.2.1.5. Cechy odbierane za pomocą zmysłu słuchu, w tym podobieństwo do dźwięku, jaki wydają przedmioty	152
R.2.1.6. Cechy odbierane za pomocą różnych zmysłów, w tym podobieństwo	152
G. Epitety gatunkowe	154
G.2.1.1. Cechy odbierane za pomocą zmysłu wzroku, w tym podobieństwo do wyglądu innych roślin, zwierząt lub przedmiotów	154
G.2.1.1.1. Pokrój rośliny, ogólny wygląd pędu/łodygi	154
G.2.1.1.2. Budowa, barwa, pokrycie łodygi (pędu), także plechy.	155
G.2.1.1.3. Budowa, kształt i barwa liści	157
G.2.1.1.4. Budowa kwiatów i kwiatostanów.	162
G.2.1.1.4.1. Barwa kwiatów	164
G.2.1.1.4.1.1. Żółta barwa kwiatów	164
G.2.1.1.4.1.2. Czerwona barwa kwiatów	165
G.2.1.1.4.1.3. Inne barwy i odcienie barw kwiatów.	165
G.2.1.1.5. Budowa oraz barwa korzeni i kłączy.	166
G.2.1.1.6. Budowa oraz barwa owoców i nasion.	168
G.2.1.2. Cechy odbierane za pomocą zmysłu smaku, w tym podobieństwo do smaku innych roślin.	170
G.2.1.2.1. Smak słodki.	171
G.2.1.2.2. Smak w formie opisowej.	171
G.2.1.3. Cechy odbierane za pomocą zmysłu węchu, w tym podobieństwo do zapachu wydzielanego przez inne rośliny lub zwierzęta.	171
G.2.1.4. Cechy odbierane za pomocą zmysłu dotyku, w tym podobieństwo do wrażeń dotykowych wywoływanych przez inne rośliny, zwierzęta lub przedmioty	173
2.2. Model onomazjologiczny: SIEDLIŚKO PRZYRODNICZE ROŚLIN	176
R. Nazwy rodzajowe.	178
R.2.2.1. Tereny podmokłe, błotniste, bagienne, środowiska nadwodne i wodne (jeziorne, nadrzeczne, rzeczne i morskie)	178
R.2.2.2. Obszary leśne	181
R.2.2.3. Siedliska ruderalne	182
R.2.2.4. Tereny dolinowe	183
R.2.2.5. Tereny piaszczyste, suche podłoże	183
R.2.2.6. Siedlisko roślin dziko rosnących – charakterystyka ekologiczna.	183
R.2.2.7. Różne siedliska – problemy z ustaleniem motywacji	184

G. Epitety gatunkowe	186
G.2.2.1. Epitety uogólniające w zakresie siedliska: stopień rozpowszechnienia i zasięg występowania	186
G.2.2.2. Siedliska segetalne – łąki i pastwiska, pola uprawne, ogrody, sady	190
G.2.2.2.1. Epitety wskazujące na siedliska w postaci pól uprawnych	190
G.2.2.2.2. Epitety wskazujące na siedliska w postaci łąk i pastwisk	191
G.2.2.2.3. Epitety wskazujące na siedliska w postaci ogrodów i sadów	191
G.2.2.2.4. Epitety wprowadzające w błąd odnośnie do siedliska segetalnego	192
G.2.2.3. Tereny podmokłe, błotniste, środowisko wodne	192
G.2.2.4. Tereny o podłożu piaszczystym, zazwyczaj suche	194
G.2.2.5. Tereny góryste	195
G.2.2.6. Obszary leśne	195
G.2.2.7. Siedlisko roślin dziko rosnących – charakterystyka ekologiczna	196
2.3. Model onomazjologiczny: WŁAŚCIWOŚCI LECZNICZE I ZASTOSOWANIE MEDYCZNE ROŚLIN	196
R. Nazwy rodzajowe	197
R.2.3.1. Nazwy wskazujące na chorobę	197
R.2.3.1.1. Nazwy wskazujące na przestarzałe określenie choroby lub dolegliwości	200
R.2.3.2. Nazwy motywowane określeniem (chorego) narządu ciała lub układu wewnętrznego, na który roślina ma dobroczynny wpływ	201
R.2.3.2.1. Nawiązujące do schorzeń i uszkodzeń kości	201
R.2.3.2.2. Motywowane nazwą serca i wykorzystaniem rośliny w leczeniu schorzeń serca	202
R.2.3.2.3. Motywowane nazwą oczu, nie zawsze w bezpośredni sposób	202
R.2.3.2.4. Motywowane nazwą płuc	204
R.2.3.2.5. Odnoszące się do wewnętrznego żeńskiego narządu płciowego (macicy) i do chorób kobiecych	204
R.2.3.2.6. Motywowane nazwą śledziony	205
R.2.3.3. Nazwy motywowane zarówno określeniem narządu ciała (organu, płynu) lub układu, jak i odnoszącą się do niego chorobą lub symptomem chorobowym	206
R.2.3.3.1. Działanie przeciwkrwotoczne roślin a ich nazwy	206
R.2.3.3.2. Działanie przeciwkaszlowe roślin	208
R.2.3.4. Nazwy uogólnione, motywowane działaniem leczniczym	209
R.2.3.4.1. Nazwy motywowane różnorodnym działaniem leczniczym	216
R.2.3.5. Nazwy motywowane skutkami leczniczego oddziaływania rośliny na człowieka ..	217
R.2.3.6. Nazwy roślin oddziałujących na zwierzęta	220
R.2.3.7. Nazwy motywowane właściwościami leczniczymi i zastosowaniem medycznym roślin – problemy z ustaleniem motywacji	222
G. Epitety gatunkowe	223
G.2.3.1. Epitety uogólniające, motywowane leczniczym oddziaływaniem roślin	223
G.2.3.2. Epitety wskazujące na chorobę, przypadłość, w której leczeniu pomaga roślina ...	225
G.2.3.3. Epitety motywowane skutkami leczniczego oddziaływania rośliny na człowieka ..	226

2.4. Model onomazjologiczny: CECHY BIOLOGICZNE – SPECYFIKA WZROSTU I ROZWOJU ROŚLIN	227
R. Nazwy rodzajowe	228
R.2.4.1. Specyfika wegetacji – charakterystyka temporalna, wskazująca na ważny okres w życiu roślin	228
R.2.4.1.1. Nazwy motywowane wyjątkowym czasem zakwitnięcia/kwitnienia roślin	228
R.2.4.1.2. Nazwy wskazujące na wczesną porę kwitnienia	230
R.2.4.1.3. Nazwy wskazujące na dobowy rytm rozwoju roślin	231
R.2.4.2. Nazwy motywowane specyfiką rozmnażania (się) roślin	232
R.2.4.2.1. Nazwy wskazujące na rozmnażanie generatywne	232
R.2.4.2.1.1. Wykorzystanie zjawiska autochorii	232
R.2.4.2.1.2. Wykorzystanie zjawiska anemochorii	233
R.2.4.2.1.3. Wykorzystanie zjawiska zoochorii	233
R.2.4.2.1.4. Inne sposoby rozprzestrzeniania się nasion	234
R.2.4.2.1.5. Specyfika dojrzewania nasion	235
R.2.4.2.1.6. Nazwy wskazujące na rozdzielność roślin	235
R.2.4.2.2. Nazwy motywowane sposobem rośnięcia i rozmnażania wegetatywnego	236
R.2.4.3. Nazwy motywowane trwałością i żywotnością roślin	238
R.2.4.4. Nazwy o mało czytelnej motywacji odnoszące się do wzrostu i rozwoju roślin ...	240
G. Epitety gatunkowe	241
G.2.4.1. Czynniki temporalne, wskazujące na ważny okres w życiu roślin	241
G.2.4.1.1. Epitety gatunkowe motywowane czasem kwitnienia	241
G.2.4.1.2. Epitety wskazujące na cykl rozwojowy roślin w odniesieniu do sezonu wegetacyjnego	242
G.2.4.2. Epitety motywowane specyfiką rozmnażania (się) roślin	243
G.2.4.2.1. Wskazujące na rozmnażanie generatywne (za pomocą nasion)	243
G.2.4.2.2. Motywowane rozdzielnością roślin	243
G.2.4.2.3. Fałszywie wskazujące na płeć rośliny (w sensie metaforycznym)	243
G.2.4.2.4. Wskazujące jednocześnie na sposób rośnięcia i rozmnażania wegetatywnego (także na zasadzie podobieństwa)	244
G.2.4.2.5. Wskazujące na cechy biologiczne związane z pozamedycznym wykorzystaniem rośliny	245
2.5. Model onomazjologiczny: ALTERNATYWNE (POZAMEDYCZNE) WYKORZYSTANIE ROŚLIN LECZNICZYCH	246
R. Nazwy rodzajowe	248
R.2.5.1. Rośliny pokarmowe	248
R.2.5.2. Rośliny paszowe – pastewne lub służące jako pokarm dla zwierząt nieudomowionych	251
R.2.5.2.1. Rośliny służące jako pokarm dla zwierząt – nazwy kontaminowane.	253
R.2.5.2.2. Rośliny służące jako pokarm dla zwierząt – nazwy przeniesione.	254
R.2.5.2.3. Rośliny służące jako pokarm dla zwierząt – nazwy popularne	255
R.2.5.3. Rośliny przyprawowe	256
R.2.5.4. Rośliny barwierskie	257

R.2.5.4.1. Rośliny barwierskie – podwojona motywacja nazw.	257
R.2.5.4.2. Rośliny barwierskie – motywacja w członach rodzajowych nazw.	258
R.2.5.4.3. Rośliny barwierskie – nazwy utworzone na zasadzie podobieństwa.	259
R.2.5.5. Rośliny miododajne.	260
R.2.5.6. Rośliny włókniste (włóknodajne).	261
R.2.5.7. Rośliny garbnikowe (garbnikodajne).	262
R.2.5.8. Inne alternatywne zastosowania roślin leczniczych.	262
R.2.5.8.1. Rośliny kosmetyczne.	262
R.2.5.8.2. Pozostałe (nietypowe) alternatywne zastosowania roślin leczniczych.	263
G. Epitety gatunkowe.	266
G.2.5.1. Rośliny paszowe – pastewne lub służące jako pokarm dla zwierząt nieudomowionych.	266
G.2.5.2. Rośliny pokarmowe – epitety gatunkowe uogólniające.	268
G.2.5.3. Inne alternatywne zastosowania roślin leczniczych.	269
2.6. Model onomazjologiczny: POCHODZENIE GEOGRAFICZNE ROŚLIN.	270
R. Nazwy rodzajowe.	271
R.2.6.1. Nazwy pochodzące od historycznych nazw własnych obiektów fizjograficznych i geograficznych.	271
R.2.6.2. Nazwy utworzone od etnonimów.	273
R.2.6.3. Nazwy motywowane geograficznie z mało czytelną i zatartą motywacją.	275
G. Epitety gatunkowe.	276
G.2.6.1. Epitety w nazwach wernakularnych – kalki słowotwórcze epitetów w łacińskich nazwach naukowych.	276
G.2.6.2. Epitety geograficzne w nazwach synonimicznych.	278
G.2.6.3. Epitety geograficzne niebędące kalkami i występujące tylko w jednym z porównywanych języków.	279
G.2.6.4. Epitety geograficzne – problemy z ustaleniem motywacji.	281
2.7. Model onomazjologiczny: NAZWY ROŚLIN MOTYWOWANE KULTUROWO.	282
R. Nazwy rodzajowe.	283
R.2.7.1. Nazwy apotropaiczne.	283
R.2.7.2. Nazwy motywowane religią.	287
R.2.7.3. Nazwy odnoszące się do historycznych realiów kulturowych.	290
G. Epitety gatunkowe.	291
G.2.7.1. Nazwy apotropaiczne oraz motywowane religią.	291
2.8. Model onomazjologiczny: WŁAŚCIWOŚCI TRUJĄCE ROŚLIN.	294
2.8.1. Typy motywacji semantycznej w członach nazw rodzajowych i gatunkowych.	295
R. Nazwy rodzajowe.	296
G. Epitety gatunkowe.	302
2.9. Model onomazjologiczny: NAZWY ODANTROPONIMICZNE.	304
R. Nazwy rodzajowe.	306

R.2.9.1. Pochodzące od nazwisk ludzi nauki	306
R.2.9.2. Pochodzące od nazwisk lub imion władców	307
G. Epitety gatunkowe	308
G.2.9.1. Pochodzące od nazwisk ludzi nauki i innych znanych osób	309
G.2.9.2. Pochodzące od nazwisk lub imion władców	309
2.10. Model onomazjologiczny: NAZWY ROŚLIN WYWODZĄCE SIĘ Z MITOLOGII	310
R. Nazwy rodzajowe	311
2.11. Model onomazjologiczny: INNE MOTYWACJE	318
R. Nazwy rodzajowe	318
R.2.11.1. Nazwy motywowane wrażeniem, jakie wywołuje roślina	318
R.2.11.2. Nazwy wyrażające subiektywną ocenę rośliny ze względu na jej (duże) znaczenie dla człowieka	320
R.2.11.3. Nazwy odzwierciedlające sposób zbioru owoców rośliny	321
R.2.11.4. Nazwy odzwierciedlające konotacje językowe	321
R.2.11.5. Nazwy o niejasnej, nieczytelnej lub trudnej do określenia motywacji	322
R.2.11.5.1. Nazwy zapożyczone z innych języków (zapożyczenia wyrazowe)	322
R.2.11.5.2. Nazwy stare uważane za rodzime i nazwy zapożyczone o niepewnym pochodzeniu	324
G. Epitety gatunkowe	325
G.2.11.1. Epitety porządkujące i wyrażające gradację	325
G.2.11.1.1. Wskazujące na mały rozmiar rośliny	326
G.2.11.1.2. Wskazujące na przeciętny rozmiar rośliny	326
G.2.11.1.3. Wskazujące na duży rozmiar rośliny	326
G.2.11.1.4. Wskazujące na dużą wysokość pędów	327
G.2.11.2. Epitety wskazujące na wyjątkowość, nadzwyczajne właściwości, pozytywną ocenę	328
G.2.11.3. Epitety wskazujące na fałszywe podobieństwo nazywanego gatunku do przedstawiciela innego gatunku	329
G.2.11.4. Epitety wskazujące na odmienność, nietypowość gatunku	330
G.2.11.5. Epitety wskazujące na typowość – nieodzwierciedlające konkretnych cech gatunku	330
G.2.11.6. Epitety o niejasnej, nieczytelnej lub trudnej do jednoznacznego określenia motywacji	331
PODSUMOWANIE BADANIA	333
ZAKOŃCZENIE	355
Wnioski	357
Tendencje w nazewnictwie wernakularnym	359
Perspektywy badań nad nazewnictwem roślin leczniczych	360

ANEKS	
WYKAZ GATUNKÓW ROŚLIN LECZNICZYCH (DZIKO ROSNĄCYCH I UPRAWNYCH).....	363
BIBLIOGRAFIA.....	449
WYKAZ SKRÓTÓW DLA ŹRÓDEŁ NAJCZĘŚCIEJ WYKORZYSTYWANYCH DO OPISU I ANALIZY NAZW ROŚLIN LECZNICZYCH	479
WYKAZ SKRÓTÓW UMOWNYCH	483
WYKAZ TABEL	485
WYKAZ RYCIN	485
SUMMARY	487
INDEKSY BINOMINALNYCH NAZW GATUNKÓW ROŚLIN LECZNICZYCH.....	489
Łacińskie nazwy naukowe, w tym synonimiczne	490
Polskie nazwy nomenklaturowe, w tym synonimiczne	494
Rosyjskie nazwy nomenklaturowe, w tym synonimiczne	498